

Piac és történelem

A Hajnal István Kör 2012. évi debreceni konferenciáját előkészítő műhelytanácskozás referátuma

Halmos Károly

Előzetes

Egy pályázat szövegezése során a következő témák merültek föl:

1. paraszti termelés, vásározás, felvásárlás
2. piackörzetek, vonzaskörzetek és a távolsági kereskedelem
3. köz és piac: közszállítás háborúban és békében
4. a hitelpiac működése: vállalkozók és cégek e piacokon
5. munkaerőpiac és piacok a foglalkozásokon belül
6. kulturális és oktatási piacok a történelemben

A témaválasztás

Még a rendszerváltoztatás előtti időkben, amikor különféle gazdasági és pénzügyi tanácsadók érkeztek az országba, szállóigeként terjedt a következő megállapítás: mindent tudnak, de semmit sem értenek. Így vagyunk saját magunkkal is. Évtizedekkel az utolsó tulajdonos réteg, a parasztság felszámolása után, a magántulajdonon alapuló gazdálkodás intézményeinek karikatúraszerű bevezetése során, elérkezvén az első családásokhoz, kezdünk szembenézni avval, miként is értelmezhetjük azt, amit magunk körül látunk.

Karikatúraszerű, mondtam az intézményi átalakulásról, de szintúgy érvényes e jelző saját elképzeléseinkre. Felülvizsgálatra szorulnak történelmi fogalmaink is. Új szemmel nézni valóságunkra, rátalálni szavaink jelentésére. Ez az egyik, a mondhatni provinciális ok. A másik ok az újraértékelésre éppen az európai és világpiachoz való visszacsatlakozásunk. Beléptünk Európába, de joggal érezhettük,¹ hogy – ifj. Leopold Lajos kifejezésével – „ok nélküli” tagjai lettünk a közösségnek. Megkezdtük a világpiachoz való adaptálódást, de a globalizáció jelszava alatt a világpiac jelenleg a rosszabbik arcát mutatja felénk. Mindez elég indok kell legyen a piac mint téma kiválasztásához.

De nem túltárgyalt-e a piac mint téma? Megnyugtató lehet számunkra Mark Casson és John S Lee 2011-ben nyilvánosságot nyert megállapítása, mely szerint „There has been no systematic literature review on market evolution since Henri Pirenne and Raymond de Roover”.² A két említett szerző közül már a nálunk talán kevésbé ismert de Roover is közel negyven éve halott.

A tudás tudatalattija – a piac etimológiája

A historizmus szerint a dolgok saját történetükkel azonosak. Ha a piacot mint jelenséget kívánjuk megérteni, akkor eredetét kell megvizsgálnunk. De a „Mennyi? Harminc? stb” mintájára a kérdés rögvest az, vajon minek is az eredetét keressük. Kérdezzük meg a nagyon régi dolgok tudóját, a nyelvtörténetet.

A piac ('Markt', 'market', 'marché', 'рынок, базар', 'rynek, targ', <a latinban több megfelelője is van>) nyelvünkbe a görög eredetű, latin platea szóból eredő olasz piazza 'tér'

¹ Néhai Vári András kollégánk – bár nem ifj. Leopold szóhasználatával – gyakran fejtegette ezt.

² Casson – Lee 2011.

átvételeként került, a 15. század első felében.³ Jelentése a 15-16. században még 'sík terület, tér', másutt 'váruddvar', de előfordul 'utca', illetve 'városi (fő)tér' jelentésben is. Mai jelentését a 18. századtól kezdte felvenni.

A vele rokonértelmű vásár (, 'Jahrmakt, Messe', 'fair, mart', 'foire, kermesse', 'базар, ярмарка', 'jarmark, targ') köznévként ugyanabból az időszakból datálódik, tulajdonnévként azonban már a 11. században megjelenik. Rokon az újperzsa *bāzār* szóalakkal.⁴ A történeti etimológiai szótár⁵ szerint a perzsa szóalak a kereskedelem révén honosodott meg, a 14. századra 'kijelölt helyen időszakosan tartott, nagyobb arányú adásvétel', a francia forradalom idejére 'zűrzavar, kavarodás, Rummel' értelemben adja meg. Etimológiai rokona a 'pazarol' szó is. A német és angol megfeleltetésekben a „messe”, „kermesse” vallási-egyházi jelentésű, egészben, vagy részben latin eredetű szóalakot tartalmaz.

A még rokon kereskedelem ('Handel', 'commerce', 'торговля', 'handel') a finnugor kőr származéka, de nyelvújítási szóként csak a 19. század közepe felé jelenik meg.⁶

A tőzsde szó nyelvújítás korabeli. Fogarasi kereskedelmi szótárában jelenik meg. Töve önkényes elvonás a tőzsérből.⁷ A tőzsér Bárczi szerint a 15. sz. elején jelent meg '(marha)kereskedő' értelemben, Bárczi szerint a hasonló jelentésű arab tuğğar átvétele. E szófejtő szótár szerint az izmaeliták közvetítették Magyarországra. Bárczi a német Tauscherből való eredeztetést nem fogadja el. Ezt a magyar nemzeti jellem kereskedelemellenességét vallók nyilván fájó szívvel kénytelenek tudomásul venni, hiszen így elesik a kézenfekvő utalás a német tauschen és täuschen (cserél, illetve csal) szavak alaki rokonságára.

A szűk összehasonlításból is szembeötlök a jelentésváltás. A keleti eredetű szóalakot egy nyugati eredetű váltja le. Az egyik kezdetektől olyan helyet jelöl, ahová távolabbról, sokan, de csak időnként gyűlnek össze - a vásár városképző erő. A másik szó már a városon belüli helyre vonatkozik, léptéke kisebb, de eseménykénti gyakorisága nagyobb.

A köztudalom: a lexikonok

Enciklopédiák:

Mint megannyiszor, tájékozódásunkat kezdjük az ismeretek tárházainál. Ezek klasszikusa Magyarországon a Pallas. Az enciklopédia csak nagyon kevés tudnivalót kínál a piacról. Annál többet a piac szinonimáiról, a vásárról és a tőzsdéről, melyek, mondhatni, a piac elvont fogalmának megvalósulásai.

Pallas:

Vásár

az a hely és alkalom, ahol előre meghatározott időben vevők és eladók tömegesen találkoznak, hogy adás-vétel ügyleteket kössenek. Különösen fontosak voltak a

³ A magyar nyelv történeti etimológiai szótára; Bárczi Géza: Magyar szófejtő szótár. Kir. M. Egyetemi Nyomda, Budapest 1941; Nyelvőr 7:68, 14:66, 80:7j, 126 k.; Magyar Nyelv 6:116, 58:46, 58:480, 59:400; Körösi S., A fiúmei m. kir. áll. főgimn. ért. 1891-1892.

⁴ Bárczi Géza: Magyar szófejtő szótár. Kir. M. Egyetemi Nyomda, Budapest 1941; Munkácsi Bernát: Árja és kaukázusi elemek [...] 1901.; Keleti Szemle 4:380; Horger Antal: Magyar szavak története. 1924.

⁵ A magyar nyelv történeti etimológiai szótára.

⁶ Bárczi Géza: Magyar szófejtő szótár. Kir. M. Egyetemi Nyomda, Budapest 1941.

⁷ Szily Kálmán: A magyar nyelvújítás szótára.

vásárok a gazdasági forgalom fejletlen állapotában, amikor ezek által élvezhette a termelő és a fogyasztó a nagy és szabad forgalom hasznait. A középkor elején a keresztények nagy ünnepei alkalmával a templomozás idején, később pedig a búcsújárásokon gyűltek össze a kereskedők s kínálták áruikat az összesereglett népnek. Amikor állandó intézménnyé vált a vásártartás, akkor a városok rendszeres szervezettel biztosították annak sikerét; nevezetesen a vásár idejére felfüggesztették a céhek és grémiumok kiváltságait, ilyenkor szünetelt az árumegállításnak joga és a kirakodási kötelezettség; végre a vásárosok ügyeiben gyors vásári bíraskodással intézkedtek. Amint azonban tökéletesedtek a forgalom eszközei, amely mértékben csökkentek a forgalom eszközei, oly mértékben csökkentek a kiváltságok s növekedett a vagyonbiztonság, azon mértékben csökkent a vásárok fontossága s ma már a nagyobb városok állandó kínálata majdnem feleslegessé teszi az időszakos vásárokat.

Napjainkban már csak a gyéribben lakott területeken s főleg olyan árukra nézve fontosak a vásárok, amelyeket csak az évnek egy bizonyos részében lehet piacra vinni. A vásárok lehetnek:

- a) heti vásárok, amelyek minden héten egyszer vagy kétszer tartatnak a városokban, legtöbbször élelmi szerek s háztartási cikkek kerülnek ott piacra és a termelők találkoznak a fogyasztókkal – a nagyobb városokban újabban a vásárcsarnokok pótolják a heti vásárokat;
- b) országos vásárok, amelyek minden községben évenként többször egy-két napig tartanak – nagyon sokféle áru kerül ott kis és nagy tömegben piacra s a termelők, kereskedők és fogyasztók találkoznak azokon;
- c) nemzetközi vásárok, amelyek egyes nagy forgalmi csomópontokon az év bizonyos napjain folynak le – ezeken csak bizonyos árucikkek kerülnek piacra és pedig termelők s gyárosok nagy tömegekben adják cikkeiket a nagykereskedőknek; nevezetesebbek a nizzsij-novgorodi prémvásár, a londoni és amsterdami indigóvásár., a lipcsei könyvvásár stb.

A szócikk általános meghatározás része nem különbözik a piacétól, az enciklopédista számára a vásár a piac az időben, vagy, hogy kitűzött tárgyunk szemszögéből fogalmazzunk, a piac az időtlen vásár. Érdemes még megfigyelni, hogy a vásárnak mint entitásnak és ezen entitás időbeli változásának, ami egy visszafejlődés, van egy ellentett entitása és annak egy ellentett irányú változása: „Különösen fontosak voltak a vásárok a gazdasági forgalom fejletlen állapotában”; amint „azonban tökéletesedtek a forgalom eszközei [...], azon mértékben csökkent a vásárok fontossága.” Az alapos lexikon nem hagy elvarratlan szálakat:

Forgalom

A munkamegosztásra alapított társadalomban a javak legnagyobb része nem ott jut fogyasztás alá, ahol termelik, hanem a termelő kezéből átmegy mások kezébe, míg végre eljut a fogyasztóhoz. A gazdasági tevékenység az a része, mely a javaknak kézzől-kézre adásával foglalkozik, a forgalom célja és feladata a javaknak odajuttatása, hol azok a legnagyobb gazdasági előnnyel használatnak.

Tágabb értelemben a forgalom magában foglalja az egész kereskedelmet a banküggyel, valutaüggyel, közlekedésüggyel; szűkebb értelemben a forgalom alatt különösen azon tevékenységeket értik, melyek az áruk helyválttatásával foglalkoznak, tehát a közlekedési ügyet.

Alaposabban megnézve a szöveget, a szócikk szerzője a vásár intézménye tekintetében egy három stádiumú fejlődésmenetet tár elénk – a szélső stádiumokat a középső leírása alapján rekonstruálhatjuk:

a gyér forgalom korában a vásárok ritkás, búcsúnapi, tehát a szentséghez kötődő események voltak, melyek a nép gyülekezéséhez igazodtak;

majd az intézmény szekularizálódott: a rendszeres vásártartás korában a vásárok idejére a városok (antik) olümpiai állapotokat teremtettek – a vagyonsbiztonság javulása hegeliánus módon önmaga ellentétébe csapott át;

a vásárok vagy a gyér forgalmú területeket szolgálják, vagy szakosodott nagykereskedelmi eseményekké váltak – tőzsde szócikkből tudható, hogy a forgalom igazi helyei a vásárok helyett a tőzsdék lettek.

A „szaktudás” – a szaklexikonok:

A hajdani Zsámboki-féle Magyar művelődéstörténeti kislexikon ugyanúgy nem tud a piacról, mint a későbbi Markó-féle Általános történeti fogalomgyűjtemény. Zsámboki javára lefgyen mondvá, a (civitas értelemben vett) város címszó tárgyalásakor (bár sajnálatosan csak bizonytalanul azonosítható forráshivatozással) megemlíti, hogy elkerített, s ezáltal védett helyek lévén a piacok legvédettebb helyeként szolgálta, s ekként városjogot is nyertek. A vásár sem szerepel címszóként, csak a vásár- (vagy másként: piac-)bírák, illetve a vásárfelügyelők (mindkettő 17. századi debreceni adatok alapján). Ezek után meglepő, hogy címszóként szerepel a csere-(másként: vásárló-)érték. ad a kislexikon összeállítója Hóman pénztörténetére hivatkozva egyértelműen közgazdasági meghatározást kínál: „mily mennyiségben szerezhetők meg más javak [...] a pénzegység ellenében.” A címszó szöveges része tovább vezet az árfolyamértékhez, ezt szintén Hóman alapján „a pénznek más államok pénzéhez, vagy a kibocsátó másnemű pénzéhez [...] megállapodott, vagy megállapított értékviszonya.” A tanulság, amit leszűrhetünk: a tudományok (veszélyesen) összeérnek: Zsámbéki Hóman tekintélye alapján közgazdasági fogalmakat is bevett az egyébként történeti szakkifejezéseket tartalmazó művébe.

A Bán Péter szerkesztette történeti fogalomtár mind a piacot, mind a vásárt, illetve a tőzsdét címszóként tárgyalja. A szócikkek bizonyos mértékig a Pallas szócikkekre épülnek, de egyrészt mentesek a Pallas kifejezett gazdasági optimizmusától, másrészt fontos kiegészítésekkel is szolgálnak. A címszavakat érdemes egymás mellett áttekinteni. Az áttekintő táblázat az A. függelékben található. A táblázatos forma egyrészt lehetőséget kínált a fogalmak különböző szempontok, jellegzetességek (jelentés, helyszín, hátszág, hálózat, fajta, szabályozás, periodicitás) szerinti szétbontására, másrészt a stádiumok kronológiai rögzítésére, illetve a stádiumok térbeli relativizálására.

A néprajz standard felfogásáról a *Magyar néprajzi lexikon* tájékoztat. A néprajzi lexikon a térbeliség tekintetében ad újat a történelmi fogalomtárhoz képest.⁸ A címszavak egyrészt alátámasztják az etimológiából nyert elképzeléseinket, másrészt azonban nem segítenek abban, hogy össze tudjuk hangolni a közgazdasági felfogást a köznyelvi szóhasználattal.

A néprajzi lexikonban bár két címszó, mégis összeecsúszik a vásár és a piac fogalma. Árucseréről van szó, esetleg áru-pénz cseréről, viszont még a szolgáltatások piaca is alig kerül szóba, nemhogy pénzé, vagy más szimbolikus javaké. A piac (vásár) a paraszti élet egy városban játszódó darabkája.

⁸ Piac. MNL. URL: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/4-612.html> ; Vásár. MNL. URL: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/5-1212.html>

A történeti vizsgálódásnak nem kell ezen a ponton megállnia. A piacot tágabb összefüggéseiben Kövér György tanulmánya értelmezte.⁹ A középkori hazai piactörténet kutatásában nemrégén két tanulmány is született.¹⁰ Az egyetemes történet vonatkozásában Rácz Lajos foglalta össze röviden az újabb irodalom tanulságait a braudeli keretek között.¹¹ Egy commodity értelemben vett áru, a gabona piacáról – bár egy tanulmányt már réges régen Belitzky János is közölt¹² – Glósz József kezdett tanulmányokat közölni.¹³ Glósz József tanulmányai annál is érdekesebbek, mert hazánk egyszerűen nincsen rajta az európai tudomány gabonakereskedelmi térképén.¹⁴ Hajnal István Kör konferenciáin is hangzott már el olyan előadás, amely a pénzpiacokról szólt.¹⁵ A földrajzos Gál Zoltán és a néprajz megközelítésének van ugyanakkor közös vonása is, a térbeliség. A pénzpiacok tere már nem a városok, hanem a városhálózatok – akár a nemzeti kereteken is túllépő¹⁶ –világa.¹⁷ De még a pénzforgalom is csak egy része a pénzpiacok történetének. Nem kevésbé fontos a mindenkori közhatalom és a pénzforrások közötti sajátos piaci kapcsolat, legyen szó akár a közhatalmi szerepet is betöltött nagybirtokról,¹⁸ akár a városokról, nem is beszélve a kiépülő modern államról.¹⁹ Megemlíteném még egy olyan dolgot a modern nagyvárosi piacüzemről,²⁰ amelyik saját maga szerint is sokat köszönhet Benda Gyulának, másrészt pedig igazán tanulságos volna, ha valaki elkészítené budapesti párját is.

Közgazdasági értelmezés

Meglepő módon, a közgazdaságtan úgy van a piaccal, mint az eszkimó a hóval²¹ – nagyon keveset tud a piacról általában mondani. A Pearce-féle lexikon²² szerint piac – akár fizikai megtestesülés nélkül is – bármi, ahol javak vétele és eladása megy végbe. Valójában inkább egy-egy adott jószág piacáról beszélnek, amikor is a piac terjedelmét a jószág helyettesítőivel, vagy a jószág rugalmasságaival közelítik. Számunkra talán a legérdekesebb közgazdasági megfontolás, amelyik a piacokat zártságuk, illetve nyitottságuk szerint osztályozza. Amilyen rövid a szócikk leírása, olyan sok a piac- előtagú jelzős szerkezet: piaccgazdaság (piaci szocializmus), piackudarc, tökéletlen piac, piaci erő(főlény), piaci részesedés, marketing, piacközeli telepítés (market orientation) a telephelyelméletben.

A hazai közgazdasági lexikonok sem, sokkal bőbeszédűbbek, annak ellenére, hogy hazánkban a közgazdaságtanon belül a 20. század közepéig még erős volt a történeti szemlélet. A Halász-Mandelló-féle lexikonban²³ a piac szócikket Heller Farkas írta. Szemben az általános enciklopédiával a piac fogalmát végső soron nem a forgalomból, hanem az egyéni szükségletkielégítéssel szemben álló munkamegosztásból eredezteti. Heller a piacok legfontosabb jellemzőjének a kiterjedésüket, a piaci aktorok legfontosabb feladatának a piacok kiismerését tartja. A kettő között összefüggést is fölfedezhet az olvasó, amennyiben a

⁹ Kövér 1991.

¹⁰ Tringli 2010, Weisz 2010.

¹¹ Rácz 1997. Rácz 2001.

¹² Belitzky 1932.

¹³ Glósz 2008, Glósz 2009a, Glósz2009b, Glósz 2010.

¹⁴ Chilosi – Murphy – Studer 2011.

¹⁵ Gál 1997.

¹⁶ Gál 2010.

¹⁷ Gál 1999.; Gál 2008. L. továbbá: Kövér <1995> 2002.

¹⁸ Bakács 1965.;

¹⁹ Kövér <1996> 2002.

²⁰ Baics, Gergely: Feeding Gotham: A Social History of Urban Provisioning, 1780-1860.

²¹ Még ha ma már tudjuk is, hogy a nyelvészeti példa nem igaz.

²² A modern 1993.

²³ Közgazdasági lexikon. Közgazdasági ismeretek tára. Pallas, Budapest 1901.

piaci árak tekintetében Heller kimondja, hogy minél „nagyobb kiterjedésű [...] a piac, annál kevesebb ingadozásnak van alávetve” egy-egy adott cikk piaci ára.

A lexikon a tőzsdével címszó szinten nem foglalkozik, helyette a tőzsdeadót taglalja, viszont kifejezetten említésre méltó Ary Lajosnak a vásárügyről írt szócikke, egyrészt a számunkra érdekes és tartalmas történeti áttekintése miatt, másrészt a levéltári forrásokig menő irodalomjegyzéke okán. A szerző kifejezetten hangsúlyozza az egyház szerepét abban, hogy a piac intézménye az ókorról a középkorra átörökítődött. Ennek oka részben az lehetett, hogy „vásár csak valamely felsőbb hatóság védelme alatt tartható.” A vásártartás elvilágiasodásának oka, hogy a „világi hatóságokra ugyancsak az ott [t. i. a vásárokon] szedett díjak” gyakoroltak vonzerőt. Részletezi a szócikk szerzője a nagy európai kereskedelmi vásárok „tervszerű beosztását” és a világkereskedelemre gyakorolt hatásukat: a „continens áruai és készítményei egyrészt Lyon és Baucaire felől Frankfurton át, másrészt pedig Bozen és Svájc felől Lipcsén át északkeletnek vándorolnak Lengyel- és Oroszország felé, míg a Kelet nyerstermékei a fordított irányban veszik útjukat.”

A két háború közötti lexikonok tárgyunk szempontjából kevésbé informatívak. A Teleszky-féle enciklopédia a megfelelő címszavaknál ugyan érdekes összefoglalást kínál a kereskedelem és a tőzsde történetéről, de piac helyett csak piacelmélet címszót tartalmaz, vásár helyett csak vásárcsarnok címszót találunk. Megemlítendő viszont, hogy kifejező városhálózati térképet mellékel a lexikonszerkesztő a „város” címszóhoz. Schack Béla szerkesztette Révai kereskedelmi, pénzügyi és ipari lexikon a piacról és a vásárról csak röviden szól (a piactól a vásárhoz utal, de „vásár” címszava nincsen), a „tőzsde” címszó bár tartalmaz a régebbi időkre való visszatekintést, de tőzsdét alapvetően a modern kor jelenségének tartja, és történetét is főként az újabb idők vonatkozásában tárgyalja. Tartalmaz viszont címszavakat az egyes termékek (pl. gabona) kereskedelméről, és politikai-ideológiai áthallásoktól sem mentes a kereskedelem címszó, mely hangsúlyozza, hogy a modern gazdaságban a közvetítés is termelő tevékenység. Heller Farkas Közgazdasági lexikonában sem változott a piacról kínált leírás, melynek lényege ezúttal is a piacnak a munkamegosztáshoz és a cseréhez fűződő kapcsolata – erősen (bár nem említve) Adam Smith szellemében. Bár a közgazdasági lexikonok áttekintését nem terjesztem ki a második világháború utáni művekre, s bár nyilván szolgálnának elmélettörténeti tanulságokkal a bikkfanyelvükön magát átrágó olvasó számára; azt azért érdemes megemlíteni, hogy az alkotmányosság visszaállítását (a „rendszerátalakítást”) nem sokkal megelőzően kiadott Pénzügyi és Kereskedelmi Enciklopédia nem tartalmaz sem „piac”, sem „tőzsde”, sem „vásár” címszót, csak „piacfelügyelet”-et és „piaczavarás”-t.²⁴

A közgazdaságtan nemcsak az az elmatematizált modellgyártó tudomány, ami róla sokak fejében él, hanem esettanulmányokban megnyilvánuló mesterség is. Bár ez a része kevésbé ismert, már csak azért is érdemes megemlíteni ezt az irányt, mert monografikus módszere révén sok hasonlóságot mutat a történetírással. Csak megemlítem Kapitány Zsuzsa írásait,²⁵ köztük például az autópiacról szólókat;²⁶ Laki Mihály műveit²⁷, és a sort még lehetne folytatni. Az elvont piacfogalom és a tanulmányokban kidolgozott „itt és most” esetek között van átmenet. Kapitány Zs. említett tanulmánya tulajdonképpen egy piaci anomália, a Kornai János által annak idején tanulmányozott hiány egyik példája volt, a Nobel-díjas G. A. Akerlof²⁸ egy – a hagyományos közgazdaságtan felől szintén anómikus – piacot emelt,

²⁴ Pénzügyi 1988.

²⁵ Kapitány é.n.

²⁶ Pl. Kapitány 1982.

²⁷ Laki é.n.

²⁸ Életrajza magyarul: Nobel díjas

mondhatni, metaforikus szintre, amikor a használt-autópiac ideáltipikus megjelenítése során rámutatott az informáltság és a bizalom gazdasági jelentőségére.²⁹

Közgazdaságtan és szociológia határesetei a zsbivásárok, ezeknek közelmúltbeli (bizonyos helyeken mindmáig létező) realizálódásai, a hiány kultúráját tükröző KGST-piacok, a ma virágzó, és éppen a bőség kultúrájára épülő lomizás, az illegális munkaerőpiacok stb.

A kurta etimológiai áttekintés végén a periodicitásbeli különbségnek véltem jelentőséget tulajdonítani. Az időbeli gyakoriságnak a közgazdasági elmélet szempontjából jelentősége van. Az intézményi elemzés manapság játékelméleti fogalmakkal igyekszik megközelíteni tárgyát. A játékelméletben különbséget tesznek ismétlés nélküli és ismétléses játékok között. Az ismétlés azt jelenti, hogy a játsszó felek emlékeznek a játék korábbi kimeneteleire. Ugyanazon játékszabályok esetén is az ismétlődő játékok kimenete egészen más lehet, mint az ismétlés nélkülieké. A különbség úgy jön létre, hogy az ismétlések során kifejlődik a bizalom. Ismétlés nélkül, ha tehát a felek arra számíthatnak, hogy döntéseiknek nem lesznek hosszabb távú következményei, az elmélet szerint egészen másként fognak viselkedni, mint akkor, ha tudják azt, amit a köznyelv az „amilyen az adjonisten, olyan lesz a fogadjisten” szólással fejez ki.

Az írás elején csak felsoroltam a közgazdaságtan által használt jelzős szerkezeteket: piacgazdaság (piaci szocializmus), piackudarc, tökéletlen piac, piaci erő(főlény), piaci részesedés, marketing, piacközeli telepítés. Nem tekintem feladatombnak ezek értelmezését, viszont érdekes lehet utalni azokra a történetírást is foglalkoztató kérdésekre, amelyeket ezek a kifejezések fölvetnek.

A tökéletlen piac a versengés kérdéséhez vezet. Az uralkodó doktrína szerint a versengés viszi előre a világot. Ez az elv meglehetősen régi, tulajdonképpen már Adam Smith „láthatatlan kéz”-felfogásában is benne rejlik, de ugyanerre vonatkozik az értelmes önzés elve is. Evvel kapcsolatban a történetírásnak több szinten is kételyei vannak. E kétely egyik lényeges eleme az oksági sorrendre vonatkozik.

Ismét csak Vári András kollégánkra hivatkozom, aki annak idején, az agrárvilág történeti antropológiája iránt érdeklődve szívesen fejtegette, hogy a paraszti kommercializáció történetében helytelen a paraszti gazdálkodók hosszú időn át és széles körben elterjedt tartózkodó magatartását valamiféle csököttségnek beállítani. Az valójában éppenséggel az értelmes önzés jele, nem elegendően kiterjedt és stabil, és személyes ráhatásuktól független piac esetén nem voltak hajlandók feleslegesen vagyoniukat, illetve háztartásuk túlélését kockáztatni az esetleges jövedelmi nyereséggel szemben. Öröndetes, hogy a nemzetközi szakirodalom is fölfigyelt erre, és nagyszabású vizsgálat keretében kísérelte meg igazolni. Állításuk szerint „medieval markets had a much lower level of volatility than ancient markets [...] this reduction in price volatility may have had important consequences for the economic behavior of farmers: price variability had to be reduced to the level that we find for the post-1000 period to induce farmers to specialize.”³⁰

Hasonlóképpen Hajnal István érvelt a köztörténetírásban is elterjedt céhellenes felfogással szemben, hogy a középkorban a technikai fejlődést nem a verseny, hanem szokásszerűség, a verseny korlátozása (de nem megsemmisítése) tette lehetővé. Egy olyan világban, amelyikben a szűkösség könnyedén csaphat át pusztító hiányba, és amelyik Pareto-optimalisan van berendezve, azaz a közösség tagjai csak egymás rovására javíthatnak helyzetükön, kézenfekvően racionális a Hajnal által leírt magatartás-forma.

²⁹ Akerlof 1970.

³⁰ Földvári – Leeuwen – Zanden 2011.

Hasonlóképpen az angol ipari forradalom kapcsán is elmondható, hogy a modern ipari kapitalizmust (amiként régen emlegették: manchesterizmust) és az abból fakadó gazdagságot nem a verseny szülte, hanem a sajátos geopolitikai konstellációnak is köszönhető gazdagság, tőkebőség tette lehetővé azt a tartós, és gyakran veszteséges kísérletezést, amelyiknek végül is az ipari kapitalizmus az eredménye lett. Mindezeket a megfontolásokat a környezet- vagy amiként szívesen nevezném, az új természettörténet is támogatja, amikor a fosszilis tüzelőanyagokra épülő világunk világtörténeti egyediségét hangsúlyozza.³¹

A piaci erőfölény, piackudarc, illetve az piaci szocializmus hívószavak az intézmények (köztük a hatóságok mint közigazgatás, központi vagy helyi közhatalom) és a piac viszonyára vonatkoznak.

A piac és jog összefüggése oly intenzív, hogy taglalását meg sem kísérem. Kidolgozásra várna magának a jog fogalmának, a formális jog és méltányos jog viszonyának az átalakulása a különböző jogrendekkel, szokásjogokkal élő helyi társadalmak fölé emelkedő piacok hatására.³² Ehelyett csak utalok arra, hogy az általunk tárgyalni kívánt dolgokat a jog más nyelvezettel fogja föl. Íme, egy példa.

A vásárlás jogi formája. A hétköznapi életben vásárlásnak nevezett folyamat – a lényegét tekintve – az adásvétel jogi fogalmával képezhető le. Az adásvétel egy szerződésfajta. [...] Az adásvételi szerződéssel a tulajdonjog[...], vagyis az adott dologra vonatkozó legteljesebb jogi helyzet [...] ruházódik át. [...]a korábbi tulajdonost (eladó), a szerződés alapján felváltja az új tulajdonos (vevő), azaz a dolog tulajdonjoga átkerül egyik személytől a másikhoz. A jog ezt a változást átruházásnak nevezi. Az eladó ruházza át tulajdonjogát a vevőre.³³

A szerződéseknek a racionalitás szempontjából tekintett vizsgálata a közgazdaságtan viszonylag fiatal (pár évtizedes) ága, mely olyan kérdéseket vizsgál, hogy mi történik, ha a szerződő felek nem egyformán tudhatják, mit adnak és mit vesznek meg, ha a szerződésekben képtelenség pontosan rögzíteni az adásvétel tárgyának pontos paramétereit, ha a szerződő felek nem tudhatják értékelni saját hasznukat, mert az a többi szerződők számától és helyzetétől is függ. Sőt, a legelemibb kérdés, vajon milyen következményei vannak annak a ténynek, hogy a kölcsönös előnyöket ígérő megállapodások előkészítése áldozatokkal jár. A hagyományos közgazdaságtan ezeket a kérdéseket egyszerűen a versengés tökéletlenségeiként, és nem világunk adottságaiként kezelte. R. Coase, G. Akerlof, O. Williamson közgazdasági Nobel-díjai jelzik ennek az iránynak a jelentőségét. Az analitikus közgazdaságtan eljutott oda, hogy kérdéseivel segíthesse a gazdaságtörténet, de talán általában a történetírás iránt érdeklődőket. Szemben a kliometriával, az a gazdaságtörténet, amelyiket ez az irányzat termelte ki, egyelőre nem könnyen követhető, és nem is biztos, hogy érdemes volna követni. Ismét csak Vári Andrásra hivatkozom, aki többször is nem kis kajánsággal jegyezte meg, hogy a Douglass North nyomán D. Acemoglu, Wallis és Weingast által művelt történetírás valójában játékelméleti köntösbe-zubbonyba bújtatott marxizmus.³⁴

A közgazdaságtani áttekintés keretében említendő az a törekvés, amelyik a piac fogalmának kitágítására törekszik. A piac számunkra is kézzelfogható alakjai mellett értelmezi az implicit piacokat, és ezáltal más tudományágak által vizsgált jelenségeket tesz a piaci szemléletű

³¹ McNeill 2011.

³² V.ö. Szmodis Jenő: A jog prepozitivistá fordulatáról. Valóság 54:6, 2011. 3-29.

³³ Wertán Balázs: Tulajdonszerzés egyes kérdései. Gépkocsi vásárlása és a tulajdonjog megszerzése. Pomázi Polgár 2007. január 25. URL: http://web.t-online.hu/drwertan/pdf/cikk_070125.pdf

³⁴ Annyival tartozunk az igazságnak, hogy e szerzők nem kívánják a proletárdiktatúra szükségszerűségét bizonyítani. Nem volna ugyanez elmondható róluk a piaci renden alapuló plurális demokrácia vonatkozásában. Ha annak idején a vallásosság nélküli egyházat ajánló Maurras nézeteit *fehér katolicizmus*ként lehetett címkézni, akkor az említett szerzőkre talán *színes marxizmus* címke volna a találó.

elemzés tárgyává. Talán legismertebb képviselője ennek az irányzatnak Gary C. Becker, aki az emberi együttélés intézményeit kísérte meg piacként értelmezni.³⁵ Bár bizarr lehet ez a megközelítés, arra mindenképpen érdemes emlékeztetni, hogy történészek is hajlamosak hőseikre mint haszonmaximáló egyedekre gondolni, és egyének vagy családok házassági stratégiájáról szólni.

Földrajzi értelmezés

Mivel a történelmi, néprajzi vagy közgazdasági lexikonokhoz hasonló magyar nyelvű földrajzi ismerettárról nem tudok, két angol nyelvű szak-zseblexikonhoz³⁶ folyamodom. Mindkettőben a „market” szócikket és szinonímáit, a „commerce”, „(stock) exchange”, „fair” és „trade” címszavakat kerestem. A Clark féle általános földrajzi szótár a piac hétféle földrajzi használatát azonosítja, ezek között érdekes módon csak egy hordoz kifejezetten térbeliséggel kapcsolatos jelentést – a jelentésváltozatok többsége az áru vagy termék [commodity] jelentésvilágához kötődik. A térbeliségre utaló jelentés, bár a már tapasztalt módon rövid, egy árnyalatnyi újdonságot tartalmaz: nem egyszerűen a csere lebonyolításának helyéről, hanem *nyilvános* helyről beszél. A Goodall-féle humánföldrajzi lexikon nem ilyen árnyalt, szinte rögtön a központi hely, illetve az ehhez kötődő „periodic market” fogalmához utal.

A rokon terminusok közül a kereskedelem és a tőzsde egyik szótárban sem bukkan föl, vásárról – nem meglepő – csak az utóbbi ejt szót. A magyar lexikonokban megszokottól eltérő értelmezést ad, mert alapvetően nem helyként, hanem emberek összegyülekezéseként határozza meg, a prehistorikus eredetűnek tartja, és célját nem a javak [goods] adásvételében, hanem csak eladásában látja. Emellett rögtön megjegyzi, hogy az időszakos eseményhez mellék-látványosságok (side-shows) és szórakozások tartoznak. Sokkal inkább, mint akár a néprajzi lexikon szócikke, lehet alkalmas ez a tömör megfogalmazás a piac kultúrtörténeti vonatkozásainak megalapozására. E szócikk szerzőjének talán nem volna ellenére, ha napjaink plázáit és mall-jait nem korunk emblematisztikus képződményeinek, hanem az őskori eredetű emberi szokások új színtereinek minősítenék. A forgalom szócikket (melyet csak a humángeográfiai lexikon tartalmaz) azért vontam be az ellenőrzendő fogalmak közé, mert – emlékezhetünk – a Pallas világképében a vásár jelentősége a forgalom függvénye volt. A lexikon nem kínál kapcsolatot a két fogalom között – a forgalmat javak áramlásaként értelmezi, melynek indító oka egy értelmezés szerint a komparatív előnyök, más szerint pedig (számunkra marxistának ható szóhasználattal) a termelési módokon belüli és kívüli csereviszonyok.

A földrajzi kézikönyveket tekintve, két azonos című (Európa történeti földrajza) átfogó munka jelent meg magyarul. Ezek egyike N. Pounds műve, másika a Butlin – Dodgshon szerkesztőpáros alkotása. Pounds művét „keresztbe” kell olvasni, mert korszakonként tér vissza a kereskedelem és szállítás, tehát tulajdonképpen az úgy nevezett forgalmi szféra kérdéseihez. Ezen belül azonban korszakonként más és más kerül figyelem középpontjába. A piac a középkor egyes szakaszaiban kerül szóba, aztán később a belkereskedelem veszi át a helyét. A másik kötetben szintén a középkor az az időszak, amelyikben a kereskedelem külön fejezetet érdemel. Frisnyák Sándor hazánk történeti földrajzáról szóló műve meglepően termeléscentrikus, kereskedelemről szinte csak a városhálózat kapcsán esik benne szó. Úgy látszik, a kereskedelem inkább a térgazdaságtan tárgykörébe tartozik – ezt a lexikonok tartalma már engedte is sejteni. E téren a kézikönyvek jobbjára a nemzetközi kereskedelem kérdéseit tárgyalják, üdítő kivétel (ismét egy közgazdasági Nobel-díjas) P. Krugman *Geography and Trade* (magyarul némi fogalmi csúsztatással *Földrajz és kereskedelem* címmel

³⁵ V.ö. Tittenbrun, Jacek S.: *Economic Sociology or Economic Imperialism? The Case of Gary C. Becker*. Univ. of Poznan, 2011. URL: <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/33708/>

³⁶ Clark 1990.; Goodall 1987.

jelent meg) című munkája, amelyik érdekes támpontokat kínál a termelési tényezők (és ezek között a munka) agglomerálódásának vizsgálatához.

Eszmetörténeti áttekintés

A 19. század nagy csodája a kortársak számára az volt, hogy a kor embere mindenképp nagyobb tud készíteni mint elődei. Ami nem volt rajta e tereptárgyakon, az az árcédula, amiről az derült volna ki, hogy minden sokkal olcsóbban volt elkészíthető, mint korábban.

A szállítási költségek csökkentek, az elérhető felvevőpiacok gyarapodtak, és a termelésnek a telephelyméretek növelése sem szabott határt. A spontaneitás világának tartott piacokon egyre inkább tervezni és szervezni kellett az értékesítést, polgári tudomány lett az addig katonai akadémiákon oktatott logisztika. A Nagy Háború ráadásul ki is kényszerítette a forgalom kézben tartását – minden együtt volt ahhoz, hogy fölmerüljön a kérdés, miként lehetne azt, amit a piac drágán költségesen, veszteségekkel és áldozatokkal végez el, költségmentesen, a veszteségek minimalizálásával elvégezni.

A háború után Ludwig Misesnek, a neves bécsi közgazdász-professzornak hirdetni kellett, miszerint »ahol nincs szabad piaci forgalom, ott nem alakulnak ki árak; áralakulás nélkül pedig nincsenek gazdasági számítások«<1922>. ³⁷ Kári Polányi-Levitt apjáról szóló életrajzában ez az idézet ott kerül elő, ahol Polányi Károly szocialista elképzeléseinek kialakulásáról esik szó.

(Az olvasó-referáló itt közbeszól: Misesnek egy emberöltővel később írt hasonló témájú tanulmánya magyarul is megjelent [Mises 2010]. Ebből azonban világosan látszik, hogy szerzője doktriner módon föltételezte, hogy a piaci szereplők csak előrelátási képességükben különböztek, de avval nem vetett számot, hogy napjaink világában az előrelátás nem csak tehetség, hanem szerencse dolga is, mely szerencse azonban a későbbi világunkra meghatározó erővel képes hatni. L. erről Paul David QWERTY tanulmányát ³⁸.)

Amikor Mises a gazdálkodási szabadságot kívánta védelmezni a dirigizmussal szemben, akkor Polányi (a gilde-szocializmus felé tájékozódván) az emberi szabadságot látta fenyegetve a nagyipar által. Mises vitát kiváltó cikke 1920-ban jelent meg, Polányi kétszer is (1922, 1924) megnyilvánult, és a vita folytatódott, sőt a pusztító Nagy Válság során még intenzívebbé vált. ³⁹ A kérdés az volt, vajon miként lehetne szimulálni a piacot, s ennek a vitának egyik (kései) eredményeként F. A. Hayek rámutatott az elvont, de koherens és a mindennapi, helyi „itt és most”, még szavakba sem feltétlenül öntött tudás közötti különbségre. ⁴⁰ Ugyancsak szinte közvetlenül a második világháború után jelentette meg Polányi Károly a másik gondolati tradíció egyik fő művét, A nagy átalakulást. ⁴¹ Polányi ebben a művében fejti ki a modern piacgazdasággal kapcsolatban szkeptikus, de a történeti kutatások számára gondolatébresztő gondolatait. Ezek lényege, hogy az árszabályozó piacok történetileg nagyon friss fejlemények, és korábban a piac intézménye a társadalom egyéb intézményeibe volt beleágyazva. Azt lehetne mondani, Polányi további művei és tanulmánygyűjteményei ennek a gondolatnak a kifejtései. ⁴² Polányi módszertani javaslatát az ú.n. szubsztantív elemzés, amely bizonyos konfigurációk föllelését és megállapítását követeli meg, szemben az általa formálisnak nevezett, a szűkösségre és a racionalitásra épülő elemzéssel.

³⁷ Polányi-Levitt – Mendell 1986, 28.

³⁸ David 2012.

³⁹ Collectivist 1975, 291-293.

⁴⁰ Hayek 1945.

⁴¹ Polányi 1997.

⁴² Polányi 1972; Polányi 1984; Polányi 1977.

Polányira és követőire azért hivatkoztam, hogy lássék: mire a közgazdaságtan mára eljutott oda, hogy ne az ideális piac működtetésének föltételeit keresse, hanem az idő során fölhalmozott módszertani apparátus segítségével elinduljon az emberi társadalom intézményeinek általános leírása felé, addigra a piacba, mint szabályozó mechanizmusba vetett általános hit iránt kétségeket táplálók is megszervezték magukat.

Ennek hazai jelensége a Polányi-recepció mellett a Trade and Market c. kötetből⁴³ készült összeállítás, majd – már a történettudomány szűkebb mezején – Fekete Lászlónak az Aetas címmel megindult folyóirat első számú mellékletében megjelent fordításgyűjteménye volt.⁴⁴ Ez a rövid összeállítás részben újraközöl egy, a Trade and Market magyar válogatásában már megjelent írást,⁴⁵ de emelt megjelentette Fred Hirsch tanulmányát, amely ékes példája annak, miként lehet a piaci elemzést az analízis matematikai eszközei nélkül is művelni,⁴⁶ de a legfontosabb témánk szempontjából az összeállítás középső tanulmánya.⁴⁷ Alain Caillé – már I. Wallerstein felől nézve – F. Braudel nézeteit kapcsolja be a piac történetének a tárgyalásába.

Braudel elgondolása emlékezetesen az újratermelési folyamat történetének leírásához három szint elkülönítését tartja szükségesnek. Az alapszint az anyagi kultúra szintje, melynek – G. Droysennel szólva – története lehet bár, de történelme alig van. Erre épül rá az árucseres és piac szintje, melytől – szemben Polányi K. felfogásával – nem idegen a racionalitás. Az is igaz azonban, hogy F. Braudel a racionalitást másként értelmezi. Polányi racionalitás-felfogásának alapja a döntési helyzetben való értékelés – ami hasonlít a közgazdaságtan osztrák iskolájának felfogásához (ez – tekintetbe véve kezdeti vitapartnereit – nem is véletlen). Braudel számára a racionalitás – sokkal historikusabban – a kereskedelem eszköztárának (például nyilvántartási rendszerének) fejlődése, ami tulajdonképpen szellemi tevékenységek dologiasodása. Felfogása e tekintetben tehát a mi Hajnal Istvánunkéval rokon. Braudel értelmezési keretének harmadik szintje a kapitalizmus, ami az újratermelés felhőjátéka, inkább mutatván az irracionalitás, mint racionalitás jegyeit, a magyar szakirodalomban leginkább ifj. Leopold Lajos színlelt kapitalizmusával rokonítható.

Összefoglalás

Áttekintve az összehordottakat, kitűnik, hogy a piac – bár hívószóként erősnek látszik – a tudományok számára így, egyes számban, alig-alig létezik. Egyrészt megtestesüléseinek pólusaiként, a vásár (néprajz) és a tőzsde (közgazdaságtan) alakjában, másrészt vagy időben (történelem), vagy térben (néprajz, földrajz) tárgyaltatik.

Össze lehet állítani a piac történetét (kultúrtörténet), meg lehet vizsgálni egyes piacokat (közgazdaságtan), tekinthetünk rá mint archaikus formára (néprajz) és lehet építeni rá geometriát, vagy topológiát (földrajz).

Ha a piacot nem csak tárgyat, hanem mint szemléletmódot is tekintem, két irány rajzolódik ki. Az egyik a redukcionista, mely legszívesebben tőzsdeként (korlátlanul helyettesíthető javak piacaként) tekintene még a legbensőségesebb emberi kapcsolatokra is, a másik a kultúrkritikai, amelyik még a legcélrányosabb tranzakciókat is szenvedélyek érzelmi viharok és hamis tudatok megnyilvánulásaként szemlélné. Szélsőségesen alkalmazva, egyeduralomra törve mindkettő túlzott, a másik ellensúlyaként mindkettőnek van létjogosultsága.

⁴³ Trade 1957.

⁴⁴ Aetas 1982.

⁴⁵ Neale 1988.

⁴⁶ Hirsch 1988. Hirsch elgondolásainak analitikus kibontását l. Tóth 1988.

⁴⁷ Caillé 1988.

Vannak hiányok: a néprajzosoknak nem hiányzik a tőzsde néprajza, a közgazdáknak a tényleges földrajzi adottságok, a történészeknek a piac vállalkozástörténete. Természetesen ezek az ötletek szándékosan bizarrok. De remélem, lehetőséget kínálnak kollégáimnak a kapcsolódásra.

Irodalom:

- A modern közgazdaságtan ismerettára. Pearce, David W. (szerk). KJK, Budapest 1993.
- „Aetas” - melléklet I. Piac az elméletben és a történelemben. 3-5. Coll: Aetas 8(4:1), 1988.
- Akerlof, George A.: The Market for 'Lemons': Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *Quarterly Journal of Economics* 84:3, 1970. 488–500.
- Bakács István: A Magyar nagybirtokos családok hitelügyletei a XVII–XVIII. században. In: *Történeti Statisztikai Kötetek*, 1965.
- Belitzky János: A magyar gabonakivitel története 1860-ig. Kovács János, Budapest 1932. = *Tanulmányok a magyar mezőgazdaság történetéhez* 2.
- Berndt, Christian – Boeckler, Marc: Geographies of markets: Materials, morals and monsters in motion. *Progress in Human Geography. August 2011*. URL: <http://phg.sagepub.com/content/35/4/559.abstract?etoc>
- Caillé, Alain: ki, hogyan írja meg a piac történetét? <1986>. In. Aetas 1988. 15-28.
- Casson, Mark – Lee, John S.: The Origin and Development of Markets. A Business History Perspective. *Business History Review*, 85:1, 2011. 9–37.
- Chilosi, David – Murphy, Tommy E. – Studer, Roman: Europe's Many Integrations: Geography and Grain Markets, 1620-1913. Università Bocconi, Milano 2010 = Working Paper n. 412. URL: http://www.igier.unibocconi.it/folder.php?vedi=5202&tbn=albero&id_folder=4878
- Clark, Audrey N.: The New Penguin Dictionary of Geography. Penguin 1990.
- Collectivist Economic Planning. Critical Studies on the Possibility of Socialism. Hayek, F. A. (ed). <1933>. Augustus M. Kelley, Clifton 1975.
- Dankó Imre: A magyar vásárok néprajza. In: Magyar Néprajz 3. (Anyagi kultúra 2.): Kézművesség. Akadémiai, Budapest 1991. 637–702. URL: <http://mek.niif.hu/02100/02152/html/03/194.html>
- Dankó Imre: Piac. In: Magyar néprajzi lexikon 4. URL: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/4-612.html>
- Dankó Imre: Piaci és vásári viselkedésformák. In: Népi Kultúra–Népi Társadalom Akadémiai Kiadó, Budapest 1980. URL: www.tarki.hu/hu/about/staff/sb/sik_danko_imre.pdf
- David, Paul A.: Clio and the Economics of QWERTY <1985>. Megjelenik: Replika 2012.
- Földvári, Péter, Leeuwen, Bas van, Zanden, Jan Luiten van: Long-run patterns in market efficiency and the genesis of the market economy: Markets around the Mediterranean from Nebuchadnezzar to Napoleon (580 BC and 1800AD). URL: www.cepr.org/pubs/dps/DP8521.asp.asp
- Gál Zoltán: A magyarországi városhálózat összehasonlító vizsgálata a banki betétforgalom alapján 1910-ben. In: “Kőfallal, sárpalánkkal”—Várostartörténeti tanulmányok, Rendi társadalom-polgári társadalom 7. (szerk. Sasfi Cs. és Németh Zs.), Csokonai Kiadó, Debrecen 1997. 50-68.
- Gál Zoltán: A magyarországi városhálózat pénzügyi funkciói a századfordulón. In: Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben I. Püski L. – Timár L. – Valuch T. (szerk). KLTE Történelmi Intézet Új- és Legújabbkori Magyar Történelmi Tanszéke, Debrecen 1999. 227–249.
- Gál Zoltán: „Aranykor után”: A magyarországi bankközpontok területi átrendeződése a két világháború közötti korszakban. *Korall* 31. 2008. 45-74.

- Gál Zoltán: Nemzeti pénzügyi központ nemzetközi ambíciókkal.: Budapest pénzügyi szerepköre a 19-20. század fordulóján. In: A "világváros" Budapest két századfordulón. Barta Gy. – Keresztély K. – Sipos A (szerk.) Napvilág, Budapest 2010. 87-118.
- Glósz József: Gabonakereskedelelem Magyarországon a 19. század első felében. Kereskedelmen kívüli gabonatranszfer. In: Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves. Háda Béla-Ligeti Dávid -Majoros István-Maruzsa Zoltán-Merényi Krisztina (szerk.) ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék, Budapest, 2010.
- Glósz József: A gabonakereskedelelem feltételrendszere Magyarországon a 19. század első felében. A gabonatermelés. IN: Parasztok és polgárok. Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára. Budapest, 2008. 101-122.
- Glósz József: Területi hiány és felesleg Magyarország gabonatermelésében a 19. század első felében. Korall, 36. 2009. július. 119-140.
- Glósz József: A gabonakereskedelelem feltételrendszere Magyarországon a 19. század első felében. (A hiány és felesleg területi mérlege.), Aetas, 2009. 4. szám.
- Glósz József: A birtokviszonyok hatása Magyarország gabonamérlegére a 19. század első felében. IN: Eszmék, forradalmak, háborúk. Vadász Sándor 80 éves. ELTE, Budapest, 2010. 199-214.
- Goodall, Brian: The Penguin Dictionary of Human Geography. Penguin 1987.
- Hayek, Friedrich A.: The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*. 35:4, 1945. 519-530.
- Hirko Judit: A piacozó rákospalotaiak a 19-20. században (1850-1945). *Első Század* 8:2, 2009. 61-85.
- Hirsch, Fred: A liberális piac mint átmeneti eset. <1977>. In: Aetas 1988. 29-39.
- Kapitány Zsuzsa: Válogatott publikációk. URL: www.econ.core.hu/file/download/kapitany/kapitanypubhun.pdf
- Kapitány Zsuzsa–Kornai János–Szabó Judit: A hiány újratermelése a magyar autópiacon. *Közgazdasági Szemle* 29:3, 1982. 300-324.
- Kövér György: Piacgazdaság - polgárosodás - demokrácia. A mai magyar átalakulás történelmi perspektívából. *Magyar Tudomány*, :1, 1991. 30-47.
- Kövér György: Dunántúli bankpiacok a dualizmus korában. <1995>. In: Kövér György: A felhalmozás íve. Társadalom- és gazdaságtörténelmi tanulmányok. Új Mandátum, Budapest 2002. 238-242.
- Kövér György: Cégek és piacok között. A Rothschild-konzorcium és a magyar kincstári utalványok, 1873-1874. (esettanulmány). <1996>. In: Kövér György: A felhalmozás íve. Társadalom- és gazdaságtörténelmi tanulmányok. Új Mandátum, Budapest 2002. 283-297.
- Laki Mihály: Válogatott publikációk. URL: <http://econ.core.hu/file/download/laki/lakipubh.pdf>
- McNeill, J. R.: Valami új a nap alatt. A 20. század környezettörténete. Ursus Libris, Budapest 2011.
- Ludwig von Mises A profit és a veszteség gazdasági természete kommentár :4, 2010. URL: http://kommentar.info.hu/iras/a_profit_es_a_veszteseg_gazdasagi_termeszete
- Molnár Ágnes: Üzemi adottságok és értékesítés a parasztgazdaságban. A kiskanizsai „sáskák” példája. Szakdolgozat, ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszék, Budapest 1995.
- Neale, W. C.: A piac az elméletben és a történelemben. <1957>. In: Aetas 1988. 6- Pénzügyi és Kereskedelmi Enciklopédia. Bácskai T. (szerk.) Novotrade, Budapest 1988.
- Polányi Károly: Dahomey és a rabszolga-kereskedelelem. Egy archaikus gazdaság elemzése. <1966>. KJK, Budapest 1972.
- Polányi Károly: Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Gondolat, Budapest 1976.
- Polányi Károly: Kereskedelem, piacok és pénz az ókori Görögországban. <1977>. Gondolat, Budapest 1984.

- Polányi Károly: A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei. <1946>. Mészáros Gábor, h.n. 1997.
- Polányi-Levitt, Kári – Mendell, Marguerite: Polányi Károly. In: Polányi Károly: Fasizmus, demokrácia, Ipari társadalom. Gondolat, Budapest 1986. 7-49.
- Rácz Lajos: Az európai gazdaság-világ történeti földrajza. JATEPress, Szeged 1997.
- Rácz Lajos: Az európai gazdaság-világtól a világgazdaságig. Az európai gazdaság térszerkezetének átalakulása a késő középkor és az újkor idején. JGyF Kiadó, Szeged 2001.
- Trade and Market in the Early Empires. Economies in History and Theory. Polanyi, K. – Arensberg C. M. – Pearson, H. W. (eds). The Free Press, N.Y. – London 1957. [részletek magyarul: A gazdaság szubsztantív intézményi analízise. Válogatás a Trade and Market in the Early Empires című kötetből. Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságszociológiai Kutatócsoport, Budapest 1977. = Gazdaságszociológiai írások 3.]
- Tóth Margit 1988: Zsákbamacska. In: Racionális döntések, nem szándékolt következmények. Gál R. Iván (szerk). 107-130. = Szociológiai Műhelytanulmányok 12.
- Tringli István: Vásártér és vásári jog a középkori Magyarországon. Századok 144:6, 2010. 1291-1345.
- Vásár. In: Magyar néprajzi lexikon. URL: <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/5-1212.html>
- Weisz Boglárka: Vásárok a középkorban Századok 144:6, 2010. 1397-1455.

Függelék

A. Magyar történelmi fogalomtár

	Piac	Vásár	Tőzsde, börze
jelentés ált.	szűkebb jelentése azonos a vásáréval: az a helyszín, ahol az árusok kicserélik a termékeiket	ahol az eladók és a vevők meghatározott időközönként adásvétel céljából összegyűlnek.	A tőzsdén csak helyettesíthető mintaárak szerepelhetnek. A tőzsdén létrejött ügylet teljesítése (átadás, átvétel, vételár kifizetése) a tőzsdén kívül történik. A tőzsdén egyéb feladatai: árfolyamok megállapítása, értékpapírok bevezetése, kereskedelmi szokásjog létesítése, ügyleti föltételek megállapítása, tőzsdebíráskodás.
hátszág	térbeli kiterjedését a munkamegosztás fejlettsége határozza meg		
hálózat		Az első igazi országos vásártartási jogokat a 13. sz. második felében Sz. fehérvár és Buda kapta, majd követték őket más, főként az országhatár közelében lévő királyi, sőt földesúri városok.	
jelentés 1. (szűk)		Az egynapos hetivásár közszükségleti cikkek kis mennyiségű és szűk területre korlátozódó cseréjét bonyolította le.	

	Piac	Vásár	Tőzsde, börze
helyszín 1.	A vásártér már az ókori és középkori városoknál is központi helyet foglalt el.	A vásároknak a magyaroknál már az államalapítás előtt is fontos szerepe volt az áruforgalomban, de még nem kötődött helyhez. Szent István a vásárok helyét a templomok körül jelölte ki.	A tőzsdék a középkorban a nagy kereskedővárosokban fejlődtek ki; a 13-14. sz.-ban Velence, Génua, Firenze, majd Brügge és Antwerpen
hátszág 1.	egy-egy város gazdasági vonzásköre, egy nap alatt körüljárható terület	a vasárnapi hetivásárok legalább 10 környező falu népét vonzották.	
jelentés 2. (tág)	tágabban az eladók és a vevők, a kínálat és a kereslet találkozása.	(forum annuale) A több napig tartó országos vásár a ritkább, általában távolról érkező áruk, illetve nagytételű adásvételek színhelye volt. A kapitalizálódással, a nemzeti piac kialakulásával a vásárok jelentősége nagyban csökkent.	A 16. sz.-tól bizonyos szabályok és feltételek megtartásával szervezett áruforgalom, annak helye, illetve maguk az összejövetelek.
helyszín 2.	18. századtól térben kitágul, sz. kir. és mezővárosokban állandósuló forgalom, üzletek.	A nagyvásárok helye ispáni székhelyeken, várak fala alatt, egyes népek közötti etnikai határvonalon. az országos vásárok a sz. kir. és a mezővárosokba tevődtek át. A 15. századtól a városok a hetivásárokon túl évi több országos vásárt is tarthattak.	Az az épület vagy hely, ahol a kereskedők a nap bizonyos órájában üzleti megbeszélések vagy üzletek kötése végett összejöttek. A legelső árutőzsde Antwerpenben alakult ki a 16. sz. második felében, az első speciális árutőzsde (gabona) Amsterdamban az 1600-as években, később London vált a modern tőzsdék létrejöttének színterévé
hátszág 2.	Az áruválaszték felölelte az ország szinte valamennyi termékét, árucseré átlépte a kisebb területi egységeket, „országos (nemzeti)” piac formálódása.	A nagy-, vagy országos vásárok egy-egy megyét, sőt fokozatosan egy-egy országrészt vonzottak.	

	Piac	Vásár	Tőzsde, börze
fajta 2.		A kései feudális korban a vásárok specializálódtak. Leggyakrabban külön állat-, vagy baromvásárok alakultak ki.	Az árutőzsdén egyenletes minőségű tömegáruk adásvételét bonyolítják nagy tételekben, áruminták vagy előírt szabványok alapján. Az árutőzsdék lehetnek általánosak vagy speciálisak (pl. gabona). Az értéktőzsde különféle értékpapírok adásvételét szolgálja.
helyszín 3.		A vásárok kialakult rendje Magyarországon a 19. sz. elejéig töltött be elsődleges funkciót a kereskedelemben. A kapitalista gazdaság térnyerésével kialakultak a nemzeti piacok és a világpiac, s a nagybani kereslet a tőzsdén összpontosult, a vásár elveszítette elsődleges kereskedelmi jelentőségét	A Budapesti Áru- és Értéktőzsde 1854-ben nyílt meg.
fajta 3.	tőkés kor: munkaerő-, áru-, pénz		
hely 4.			A Budapesti Áru- és Értéktőzsde a felszabadulást követően szűnt meg
fajta 4.	szocialista kor: szervezett , szervezetlen	egy-egy város és környéke életében mind a termelők, mind a fogyasztók szempontjából szinte napjainkig <1989> fontos szerepet játszanak.	

	Piac	Vásár	Tőzsde, börze
szabályozás	a vásárok rendjét Szent István szabályozta	A vásártartás jogát előbb a hagyomány, majd privilégiummal maga a király biztosította. A 12. sz.-tól a király földesúri birtokon is engedélyezte vásár tartását. A vásár rendjére kezdetben a vásári billogos (ispáni megbízott), később a vásárbíró felügyelt.	
járadék		vámosok szedték be a vásárt engedélyező, és annak nyugalalmát biztosító királynak járó illetékeket (regálék vámok).	
externália		A vásárokon hozták forgalomba az új pénzt, szedték be a dénáradót.	
periodicitás		Szent István elrendelte a vásárok vasárnapra helyezését Szent László a vásárok időpontját vasárnapról másik napra helyezte. A nagyvásárok ideje a plébánia védőszentjének napja volt.	
motívum	a piacra termelés kezdeteiről csak a 13-15. századtól beszélhetünk		
kontinentális világpiac	15. sz.-tól		

	Piac			Vásár	Tőzsde, börze
külforgalom		kivitel	behozatal		
	kezdet- ben	nemesfém- és bor			
	15. sz.-ig		fényűzési cikkek		
	15 – 18. sz.		szövet, főleg posztó		
	1450 – 18. sz.	marha			
	18. sz. közepétől	gabona			
ágens	Eleinte közvetítők nélkül 18. századtól széles közvetítő réteg			A nagyvásárokon idegen (muzulmán, zsidó, bizánci, török) kereskedők is megjelentek.	
belső piac fejlődésének okai	specializáció, regionális különbségek alapján,				
dinamika	16. sz.-tól kontrakció, a paraszti helyébe földesúri árutermelés lép 18. sz.-tól konjunktúra, 19. sz.-ban közlekedés fejlődése, 19. sz. közepétől vámunió				

B. Magyar néprajzi lexikon

kulcsszó	vásár	piac
meghatározás	<i>sokadalom, szabadság</i> : az adás-vevés szervezett alkalma.	a jelentősebb településeken hetente egy vagy több alkalommal rendezett, elsősorban főleg élelmiszerárúsítás A mezőgazdasággal foglalkozó falusiak a piacokon eladták az ipari (kereskedői, igazgatási és egyéb) foglalkozásokat űző városiaknak termékeiket. Ezek a termékek túlnyomó többségükben élelmiszerek voltak.
etimológiai		A piac szó az olasz piazza 'tér' átvétele.
eredet	Az olyan települések piacai közül egy vagy kettő, amelyek környékén árutermelő szinten folyt a mezőgazdasági termelés és a terményeket a piacos hely piaca fel tudta venni, ill. azokon a piacos helyeken, ahol jelentős kézművesség volt, ipari termelés folyt, a készítményeket pedig a környék, a piackörzet lakossága meg tudta venni, → hetivásárrá (→ vásár) alakult.< A Piac címszóból >	A piac a város és a falu közti munkamegosztás eredménye.
szabályozás	A vásárjogot saját kezelésben is gyakorolták, de sok esetben bérbe is adták. A feudalizmusban a vásárjogot több más kiváltság és jog támogatta. Ezek közül a legfontosabb az <i>árumegállítási jog</i> (lat. ius stapulae) volt. – A vásárokat már a legkorábbi idők óta bizonyos rend, vásári <i>rendtartás</i> szerint tartották. A vásári rendtartás meghatározta a vásár kezdetét, az <i>elővásárlás</i> (lat. praeemptio) idejét, a vásár helyét, az árusok elhelyezkedésének rendjét, az adás-vevés szabályszerű mozzanatait. A vásári rendtartások feladata nemcsak a vásári rend biztosítása volt, hanem a helybeli árusok és vevők érdekvédelme is az idegenekkel szemben. A vásári rendtartás őre a <i>vásárbíró</i> vagy <i>vásárbírák</i> (lat. iudices fori) voltak. A vásárbírák legfontosabb tevékenysége volt a vámok és a helypénzek	A piacokon inkább használatosak voltak a helyi, sőt egyéni, az áruk természetének megfelelő mértékek és adagolási módok (<i>porciózás</i>), mint a vásárokon. Az élelmiszerek java részét egyéni adagokban, csomókban, rakásokban árusították és esetleg mérték (pl. magvakat gyűszűvel).

kulcsszó	vásár	piac
	<p>beszedése, a különböző <i>vásárjövendelmek</i> behajtása mellett a vásári <i>bíraskodás</i>.</p> <p>A 19. sz. végétől kezdve számos falu is kapott vásártartási szabadalmat. A <i>vásártartási jog</i> (→ vásárjog, lat. ius nundinarum) igen lényeges jog volt. Kaphatták a királyi, a szabadalmas- és a mezővárosok, valamint a földesurak a birtokukon lévő egyes települések részére. A <i>vásártartás</i> alapja a <i>vásárjog</i> volt.</p> <p>A régi vásárokon a legkülönbözőbb mértékeket használták, bár a nagyobb helyek arra törekedtek, hogy legalább a saját vásárukon állandó és egyfajta mértéket használjanak. A vásárok fontos építménye volt a <i>mázsaház</i>, ahol nemcsak lemérték a különféle árukat, hanem díj ellenében használatra kiadták a hiteles mérőeszközöket.</p> <p>A nevezetesebb vásárok részére a századfordulón szabályrendeletek készültek. Ezeket több vásárhely ki is adta. 1892-ben a Kereskedelemügyi Min., a vásárok feletti akkori főhatóság; hivatalos jegyzékbe foglalta a magyar vásárokat</p>	
lokalizáció	<p>A vásár helye minden esetben jelentősebb helység, amely földrajzi fekvésénél (<i>a</i>) folyami átkelőhely; <i>b</i>) különböző földrajzi tájak találkozási pontja; <i>c</i>) fontos szárazföldi és vízi utak kereszteződése; <i>d</i>) kisebb-nagyobb tájak központja stb.); gazdasági viszonyainál (árutermelést folytató mezőgazdaság és ipar, kiterjedt kereskedelem; nagy átmenő forgalom stb.); közigazgatási, kulturális központ jellegénél (járási, megyei székhely, uradalmi központ, iskolaváros stb.); valamint hagyományainál fogva kiemelkedett környezetéből. Az ilyen helységek a vásáros vagy vásárhelyek.</p>	
társzervező erő	<p>A vásárhelyek életében a vásárok rendkívüli nagy jelentőséggel bírnak. Sok esetben neveiket is a vásártól, annak napjától vagy egyéb körülményeitől vették (Csütörtökhegy, Szombathely, Hódmezővásárhely, Kézdivásárhely,</p>	<p>Nagyvárosokban már régtől fogva a hét minden napján tartottak piacokat, sőt egy ugyanazon helységnek egyidőben több</p>

kulcsszó	vásár	piac
	<p>Vásárosdombó, Vásárosbéc stb.).</p> <p>A vásárok az urbanizáció fontos segítői.</p>	<p>helyen is lehetett piaca.</p>
<p>A legjelentősebb magyar vásárok a századfordulón</p>	<p>Apátfalva, Arad, Baja, Bánffyhunad, Bártfa, Békés, Belényes, Beszterce, Besztercebánya, Buda, Debrecen, Dés, Déva, Eger, Gyöngyös, Győr, Gyula, Hódmezővásárhely, Jászberény, Kaposvár, Kassa, Kecskemét, Kézdivásárhely, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kolozsvár, Komárom, Kunszentmiklós, Losonc, Lócse, Makó, Máramarosziget, Marosvásárhely, Mezőtúr, Miskolc, Munkács, Nagybánya, Nagybecskerek, Nagykanizsa, Nagykároly, Nagyvárad, Nyírbátor, Nyíregyháza, Pápa, Pécs, Pest, Pozsony, Rimaszombat, Sepsiszentgyörgy, Sopron, Szabadka, Szatmárnémeti, Szeged, Székesfehérvár, Szombathely, Temesvár, Újvidék, Ungvár, Vác, Versec, Veszprém, Zenta, Zombor.</p>	
<p>hátszág</p>	<p>A vásárok nagyságát, jelentőségét körzetük (<i>vásárkörzet</i>) határozza meg. vásárkörzetnek nevezzük az egyes vásárhelyeket körülvevő azon területeket, településeket, amelyek az illető vásárhelyre járnak eladni, ill. venni; oda hordják áruikat és onnan szerzik be szükségleteiket. A vásárkörzet nagyságától függően vannak helyi, táji és országos, sőt nemzetközi jelentőségű vásárok. –</p>	<p>A jelentősebb piacok körül <i>piackörzetek</i> alakultak ki. A piackörzetek lakossága kimondottan a piacra termelt. Nagyobb városok esetében a piackörzetek szakosodtak is. A <i>piacos helyek</i> környéke lakosságának fontos foglalkozása volt a <i>piacolás</i>.</p>
<p>telephely</p>	<p>Igen jelentős kapcsolat áll fenn a vásárok és a vásárhelyek települése között. A vásár- (és piac-) helyek a legkezdetlegesebb körülmények, a legkorábbi idők óta a települések központját képezik, ott foglalnak helyet. A vásárhely legtöbbször egy központi tér, amibe a különböző irányból jövő utak összefutnak (Mezőtúr, Hódmezővásárhely, Kecskemét, Pécs stb.). Sok esetben a központi teret a kiszélesülő főutca helyettesíti (Debrecen, Miskolc. Sátoraljaújhely stb.). Ezekhez a terekhez és utakhoz kapcsolódóan alakultak ki a vásárra járással (<i>vásározással</i>) kapcsolatos építmények: beszállók, korcsmák, boltok, kovácsműhelyek, kutak, borbélyműhelyek stb. A vásári fejlődés során a központi fekvésű, a települések központjában</p>	<p>A piacokat a <i>piactereken</i> tartották vagy egyes helyeken a település központjában lévő forgalmas utcákon. Az utóbbiak voltak az ún. <i>piacutcák</i>. Nem egy nevében is megőrizte egykori piac voltát (pl. Debrecenben a Piac utca, Miskolcon a Derék piac stb.).</p> <p>Ma már a legtöbb nagyvárosban az egykori piactereken árucsarnokot építettek és az</p>

kulcsszó	vásár	piac
	<p>helyet foglaló vásárhelyet kinövik. Ekkor ez a régi, központi fekvésű vásárhely megmarad ún. <i>belső vásártér</i>nek, amelyen aztán az iparcikkvásárokat, a kirakodóvásárokat tartják. A későbbiek során e köré a belső vásártér köré alakul ki a települések kereskedelmi körzete. Itt nyílnak a boltok, itt épülnek meg a raktárak, és itt alakulnak ki a pihenő- és szórakozóhelyek is.</p> <p>Az állatok és a termények árusítására a településeken kívül találtak lehetőséget és helyet. Ezek voltak az ún. <i>külső vásárterek</i>. Ide települtek a különféle karámok, amelyekben az eladásra fölthajtott állatokat tartották, itt épültek a <i>cédulaházak</i>, <i>mázsaházak</i>. Itt vagy a közvetlen közelben alakultak ki a különféle terményraktárak, általában a raktárak (pl. gyapjúraktár) és az olyan műhelyek, amelyek az állat- és terményvásárral szoros kapcsolatban álltak (pl. kovács, kocsigyártó, szíjgyártó, köteles, bognár stb.). A külső vásártereket rendszerint körülárkolták és felkerítették, hogy az árkon, kerítésen belüli árusoktól helypénzt, vámot szedhessenek. De a vásár biztonságát is szolgálták ezzel: ne tudjon a megvadult állat elfutni és esetlegesen külső támadás (<i>vásárütés</i>) ellen is védjék vele a vásárt. –</p> <p>Igen gyakori eset volt, hogy a belső és külső vásárteret ún. <i>vásár-</i> vagy <i>piacutcák</i> kötötték össze. Ezeken az utcákon a kérdéses vásárhely sajátos termelési viszonyainak megfelelően speciális vásárterecskék alakultak ki (pl. nyersbőr vásártér, gyapjúvásártér, fokhagymavásártér, szöszköz [köz = utca], favillavásár stb.). A 19. sz. végére legtöbb vásárunknak mérnöki rajzokban rögzített árusítási rendje alakult ki. – A vásárok további fejlődésének az volt az eredménye, hogy a belső vásárterek megszűntek és a kirakodóvásárok is kiköltöztek a települések belsejéből. Ezzel a folyamattal párhuzamosan a vásár- vagy piacutcák is felszámolódtak. Legtöbb helyen a különböző vásárok egymás mellé kerültek.</p>	<p>árusítás ezekben folyik.</p>
rent-	A vásártartás jól jövedelmezett, a vásári jövedelem alapja a vásári <i>helypénz</i>	

kulcsszó	vásár	piac
seeking	<p>és a <i>vásárvám</i> volt. Ezt egészítették ki a különböző vásári szolgáltatások díjai (pl. mérlegpénz, őrzési díjak, a különböző vizsgálati díjak stb., valamint a különböző büntetéspénzek, ill. az elkobzott áruk értéke).</p> <p>Minthogy a vásárjövendelmek nagy részéről nyugtát (nyugtatót), azaz cédulát adtak, <i>cédulás embernek</i>, <i>cédulás úrnak</i> is nevezték őket <t.i. a vásárbírókat>. A vásárbírók munkájukat a <i>cédulaházakban</i> végezték.</p> <p>Minthogy a vásárok fejlődtek, egy napról többre terjedtek, területileg is megoszlottak, a kezdeti egy vásárbíró mellé sok helyen még egyet választottak. A két vásárbíró egymást is ellenőrizte. A fejlődés további szakaszában a <i>vásárbírók</i> alkalmazottakkal dolgoztak.</p>	
időbeliség, periodicitás, tartam,	<p>A vásárok időpontja és száma igen lényeges körülmény. Az időpontot a <i>vásárszabadalom</i> rendszerint megadta és az egy évben tartható vásárok számát is meghatározta. A vásárok időpontja összefüggésben lehetett a vásárhely sajátos termelési viszonyaival, a mezőgazdasági év egyes szakaszaival, a helység patrocíniumával (<i>búcsúvásárok</i>) stb. Az egyes vásárok nevében mindez szépen tükröződik <i>komlóéri vásár</i>, <i>dohánysimitási vásár</i>, <i>szüreti vásár</i>, <i>aratási vásár</i>, <i>juhnyírási vásár</i>, <i>búzaszentelői vásár</i>, <i>szentistváni vásár</i>, <i>szentandrászi vásár</i>, <i>exaudi vásár</i>. stb.</p> <p>Az időpont legtöbb esetben a vásár kezdő napjának az idejére vonatkozott. A <i>vasárnap</i> elnevezés az ősi <i>vasárnapból</i> alakult ki. A vásárok fejlődésével párhuzamosan a vásárok tartama nőtt. A jelentősebb vásárhelyek vásárai legalább két-három napig tartottak. De pl. Debrecen vásárai virágkorukban (a 18. és a 19. sz. fordulóján) hét alkalommal egyenként 15–15 napon át, azaz évente 106 napon tartottak.</p> <p>A legjelentősebb vásárok körzeteiben a korábban tartott vásárt a szóban forgó vásár <i>elővásárának</i>, ha utána tartották, <i>utóvásárának</i> nevezték. Különben szokás <i>elővásárnak</i> nevezni a vásárok elejét is, amikor még alig indul meg az adás-vevés. Ugyanígy a vásárok végét, amikor már alig van</p>	<p>– A piacokat általában délelőtt tartották, a → kofák csak 9, 10 vagy 11 óra után vásárolhattak.</p>

kulcsszó	vásár	piac
	<p>áru és vevő sem akad, <i>utóvásár</i>nak hívják. <i>Pótvásárt</i> olyankor tartottak, amikor a rendes vásárt valamilyen ok következtében nem tudták megtartani (pl. marhavész, rendkívüli időjárás stb.).</p>	
szakosodás	<p>A vásárok két nagy részre oszthatók: <i>állatvásáro</i>kra és <i>iparcikkvásáro</i>kra (<i>kirakodóvásár</i>). A legtöbb vásárban <i>terményvásárt</i> is tartottak; ezek az állatvásárokhoz kapcsolódtak. A kétfajta vásár kiegészítette egymást és sok esetben ugyanazon a napon vagy napokon, ugyanazon helyen vagy egymás szomszédságában tartották őket. Az állatvásárokon és a kirakodóvásárokon belüli differenciálódást, az időtartamban és a vásárhelyben bekövetkezett elkülönüléseket a vásár fejlettségeként,</p>	<p>Erre utalnak a piacok, ill. azok egyes részeinek elnevezései is: <i>búzapiac</i>, <i>halpiac</i>, <i>baromfipiac</i>, <i>tejpiac</i>, <i>kenyérpiac</i>, <i>zöldségpiac</i>, <i>fapiac</i> stb. nagyobb területre való hatásaként értékelhetjük.</p> <p>A hetivásárrá alakult piacok is szakosodhattak, pl. a keddi hetivásár állatvásár (<i>baromvásár</i>), a pénteki pedig iparcikk vásár (<i>kirakodó</i>) volt.</p>
kommunikáció	<p>A vásárok fejlettségét jól mutatják a <i>vásárhirdetések</i>, amelyeket egyrészt helyben dobszó vagy publikáció útján, másrészt a környéken, a vásárkörzet helységeiben kifüggesztett nyomtatott hirdetésekkel, országosan pedig a kalendáriumok vásárhirdetési rovataival tettek közzé.</p> <p>A vásárok mint tájékozási és tájékoztatási lehetőségek is számottevők. Ebből következően hírközlő szerepük is fontos.</p>	<p>A piacok a hírközlés jó alkalmi is voltak, sok helyen a piacon <i>doboltak</i>, <i>publikáltak</i>.</p>
szegmentálódás	<p>A vásárokon a → bazár soron árultak játékokat, apró tárgyakat stb.</p> <p>Idővel mind a belső, mind a külső vásár tovább differenciálódott. A belső vásáron külön helyen árultak a helybeliek és a vidékiek. Ezen belül is más és más helyen árusítottak a különböző fajta árusok, kézművesek.</p> <p>Kialakultak a <i>sorok</i>, <i>fertályok</i> (pl. vászonsor, cserepessor, komédiás fertály stb.). Hasonlóképpen a külső vásártér is tagolódott. Itt először az állat és terményvásár vált külön, majd pedig az állatvásáron belül is elkülönülések következtek be az egyes állatfajtáknak, valamint az állatok életkorának megfelelően (pl. káposztavásár, búzavásár, lóvásár, marhavásár, sertésvásár, süldővásár, borjúvásár stb.).</p>	

kulcsszó	vásár	piac
résztevők		A piacokon főleg az asszonyok árultak és vettek.
körülmények	A vásárokon az árusítás sátrakban (deszka, kő, ponyva), asztalokon és a földre terített ponyván történt. Állandó jellegű sátrak csak a gyakori és hosszan tartó vásárokon épültek (Pest, Debrecen)	– A piaci árusok többsége a földön árult leterített gyékényen, ponyván vagy csak a puszta földre helyezett kosárból, ládából, zsákból kínálta áruját. A kofák zöme asztról árult. Nyáron a kofasztrók mellé nagy esernyőket is szereltek. A piaci mesterek, a hetivásárokon anyagi lehetőségeiktől és árukészletüktől függően a földön vagy sátorba helyezett asztról árultak. A <i>gyalogpiac</i> a földről áruló piacrészt jelenti. <i>Gyalogpiacon</i> árult a <i>rudas mester</i> (pl. csizmadia) is, aki áruját egy rúdra fűzve egy másik rúddal alátámasztva maga előtt tartotta. A <i>terménypiacok</i> árusai leginkább szekérről árultak. Az eladó búza, kétszeres, árpa, korpa, tengeri stb. zsákokban a szekéren állt.
üzanszok		A <i>terménypiacok</i> árusai leginkább szekérről árultak. Az eladó búza, kétszeres, árpa, korpa, tengeri stb. zsákokban a szekéren állt. Mintának egy kibontott zsákot a saroglyához állítottak. A terménypiacon gyakori volt a mintából való árusítás is. Éppen ezért a piacokon jelentősebb volt az <i>alku</i> is, mint a vásárokon. Tekintve, hogy a piacokon jelentősebb értéket képviselő árucseré ritkán történt, az adás-vételhez a

kulcsszó	vásár	piac
		vásároknak kapcsolódó jogi természetű szokások (pl. tenyérbe ütés, áldomás) elmaradtak. –
logisztika	A vásárokkal kapcsolatosan alakult ki a vásári fuvarozás. Legtöbb mester maga szállította áruját a vásárokra, de a nagykereskedők fuvarosokat fogadtak	A piaci áruféleségek fő erénye volt a frissesség. Nagyvárosok piacaira <i>kofavonatok, kofahajók</i> szállították a friss árut.
közvetítés	A vásárok nemcsak az adás-vétel, hanem az árucseréi alkalmak is. Hatásuk a kultúrjavak közvetítésében, átadásában, átvevésében és elterjesztésében igen nagy. A vásároknak óriási társadalmi jelentőségük is van. A vásárokon kapcsolatok létesülnek egyének és csoportok között. Egyes vidékek sajátos települési viszonyaiból (szórványtelepülések stb.), a lakosság faji, vallási megosztottságából következően alakultak ki az ún. → leányvásárok , azaz az olyan vásárok, amelyeken párválasztási céllal találkoztak egymással a településileg hátrányos helyzetben lévők vagy azonos nemzetiségű, vallású lakosok. A vásárok közvetlen művelődési szerepe is nagy, ez a vásári könyvadásokon, vásári történelmeseken, képmutatókon, szórakozási lehetőségeken (komédia, mutatványosok stb.) mutatkozik meg.	
életmód	A vásároknak a népi életben betöltött jelentőségét leginkább az mutatja, hogy több vásári életmód alakult ki: hajcsár, sátorverő, sátorőriző, fuvaros, etető, vásári koldus, vásári komédiás, → kupec , → cenzár , → kofa stb	
outlaws	<i>Zugvásároknak</i> nevezték azokat az adás-vevési alkalmakat, amelyeket a rendes vásárok ideje alatt, de nem a vásártéren, hanem a vásáron kívül, helypénzt nem fizetve, a hatósági ellenőrzést kikerülve, utak mentén, a vásártér melletti erdőkben, legelőkön, csárdáknál rendeztek. Másik, ismertebb nevük <i>zöldvásár</i> volt.	